

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՄՆԱՑՈՐԴԱՑ ԳԻՐՔԵՐՈՒՆ ՀԻՆ ՀԱՅ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Նախորդ դարու վերջին տարիներուն քանասիրական շրջանակներու մէջ բաւական հետաքրքրութիւն չարժեց Գրիգոր Սալաթեանցիի կողմէ ի Մոսկուա հրատարակուած

ՆՈՐԱԳԻՏ ԲԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆ քաղաքի ըստ հնագոյն հայ թարգմանութեան Այսնորագիւտ թարգմանութիւնը շահեկան է մէկէ աւելի տեսակէտներով, և մեր ոսկեգարեան մատենագրութեան վերաբերեալ բազմակնճիւ հարցերու կարգին ունի իր յատուկ տեղն ու նկարագրութիւնը, Հետեալս ակնարկ չենք նկատեր քննութեան ենթարկել սոյն թարգմանութեան հրատարակ գրած խնդիրներէն մի քանին:

Նորագիւտ թարգմանութեան Ձեռագիր երեք օրինակներ յայտնաբերուած են ցարդ.

1. — Երուսաղիմեան. — Թիւ 1925, զբրուած 20Ժ = 1269 թուականին, որ Սալաթեանցիի հրատարակութեան մէջ գործածուած է իբր բնագիր: Այս Ձեռագրին մէջ կը պակսին Նախադրութիւն, Ցանկ Գլխոց, և Գլխահամար:

2. — Էջմիածնական. — Թիւ 183, զբրուածն թուականը անյայտ է: Նորոգուած է ՌՁԴ = 1635 թուին: Ասիկա Նախորդէն նուազ ընտիր է: Սալաթեանցիի հրատարակութեան մէջ խառնաձուլ համեմատած է երկու Ձեռագիրները և վերջինին տարբեր ընթերցումները իբր ծանօթութիւն գրած է բնագրին ներքեւ: Էջմիածնի օրինակը ունի Նախադրութիւն, Ցանկ Գլխոց և Գլխահամար, զորս փոխ առած է Եօթնասանից հայ թարգմանութեան օրինակներէն:

3. — Լաւրեթեան. — Թիւ 1209, զբրուած է քաղ Սալաթեանցիի (1) «ԺԴ. դարուց հազիւ թէ առաջ»: Այս Ձեռագիրը մասնա-

նշած է Սուքիաս Վարդապետ Պարոնեան⁽²⁾, և Սալաթեանցի յետոյ զայն ևս քննելով տեսած է որ շատ նման է Երուսաղէմեան Ձեռագրին:

Հրատարակիչը իր Յառաջաբանին մէջ կը գրէ թէ «Սոցա գրութեան լեզուից երեւում է, որ թարգմանութիւնը շատ հին է ընտիր» (էջ Ա): Աւելի վարը դարձեալ կ'ըսէ. «Մեր նորագիւտ թարգմանութիւնը ամենայն հաւանակաշուծեամբ հայերէն լեզուի ամենահին՝ թէ չասենք անդրանիկ՝ գրուած քերթից մէկն է ընդունելու, որ հասել է մեր ձեռքը... Գրուած քի լեզուն և ոճն ևս շատ հետաքրքրական են իրենց ընտիր կազմութեամբ, ճոխութեամբ և բուն հայկաբանութեամբ» (էջ Թ):

Եղիշ Եպիսկ. Դուրեան⁽³⁾ նկատի առնելով Սալաթեանցիի կարծիքը նորագիւտ թարգմանութեան լեզուին մասին կը գրէ. «Պրոֆէսորին այս տեսութիւնը ընդհանուր նայուածքով մը շատ ուղիղ կ'երևի՝ մա՛նաւանդ այն շարք մը նախնական բառերուն համար՝ որոնք մեր գին զբաղանութեան մէջ մինչև այսօր դեռ չպատահած բառեր են (գէթ ըստ Հիկլն. Բառարանի)» (էջ 517), և այդ նորութիւններուն վրայ իր դիտողութիւններն արձանագրելէ յետոյ կ'աւելցնէ Դուրեան. «Ընդհանուր այս ակնարկը՝ Նոր Մնացորդացի հայերէնի մասին՝ բաւական է զաղափար մը տալու՝ անոր մատենագրական արժէքին վրայ, որ գէթ ամէն մասերով երաշխաւորեալ չերևի, մեծ հեղինակութեան մը գրչին իբր արդիւնք» (էջ 519):

(2) Տես. Բանասէր. 1899, էջ 344:

(3) «Մնացորդացի Գիրքեր» ու Նորագիւտ Թարգմանութիւնը. — Մասիս, 1900. — Արտապատւած է Ռուսական Գրական Գիտությունների Академии, 1935, էջ 467 - 475:

(1) «Մի նոր օրինակ Նորագիւտ Մնացորդացի Գրոց»: Հանդէս Ամսօրեայ, 1901, էջ 193 - 195:

Ուրիշ մեծ լեզուաբան մը, Պ. Հրաչեայ Աճառեան⁽¹⁾, կը յայտարարէ. «նորագիւտ Մնացորդաց Դիրքը՝ իրեն ոսկեգարբանգործ, ճշմարիտ Մետրոպեան լեզուի տրպար մ'է. հոն կը գտնենք նոյն զպոլոցին վերաբերեալ բազմաթիւ բառեր, ոճեր ու զարձուածներ, որոնք շատ անգամ ալլուստ ևս ծանօթ էին մեզ և (էջ 193)»:

Մեր կատարած քննութիւնները այն եզրակացութեան յանգեցուցին մեզ որ Մնացորդաց նորագիւտ թարգմանութեան լեզուն իրապէս ոսկեգարբան է, և կանխագոյն չըլլանէին: Յետոսկեգարբան կամ յուսարանաւ կան բառեր և բացատրութիւններ բոլորովին կը բացակային: Սակայն ինչպէս Դուրեան կը գիտէ՝ ամէն տեսակէտով մեծ հեղինակութեան մը գրչին արգիւնքը է՝ երկիր այն:

Թարգմանութեան հնութեանը վիշաղ փոքր բայց ոչ անարժէք նշան մը կրնայ նկատուիլ «տիկին» բառը (Բ. Մնաց. Թ. 1, 3), որուն տեղ ընկալեալ թարգմանութեան ունի «թագուհի»: Սոյն բառը, թագուհի, ինչպէս ունի վերջապահութեամբ ուրիշ բառեր, կիրարկուած չեն մեծ թարգմանիչներէն: Աստուածաշունչ գրքերու միակ բացատրութիւնը կը ներկայացնէ — չը հաշուելով Յայտնութեան նորագոյն թարգմանութիւնը — Երգ Երգոց, ուր «թագուհի» բառը երկիցս գործածուած է (Ջ. 7, 8), թէ ընկալեալ և թէ նորագիւտ թարգմանութեան մէջ: Այս իրողութեան պիտի հետեւի որ Մնացորդաց ընկալեալ թարգմանութիւնը կատարուած է քիչ մը ուշ: Առ այդ թերեւս ուրիշ նշաններ կրնան համարուիլ հետեւեալ բառերն ալ.

Առաջագործութիւն, որ Մնացորդաց երկու գրքերուն մէջ գործածուած է երեքական անգամ:

Յովով, Ա. Մնաց. ԺԲ. 29, Բ. Մնաց. Լ. 18:

Յովովազոյն, Ա. Մնաց. ԻԴ. 4:

Յովովութիւն, Ա. Մնաց. ԼԱ. 10, 18: — Աստուածաշունչի միւս գրքերէն Սիրաք ունի մէկ անգամ յովով, ԺՁ. 22, և մէկ անգամ յովովի, ԻԵ. 14: Այս վերջինը ժողովողի մէջ ևս կը պատահի մէկ անգամ, Ա. 18:

Ասուրագոյն, Բ. Մնաց. Ժ. 10: Նորագիւտ ինչպէս նաև Թագաւորաց թարգմանիչը կ'ըսեն սսուար (Գ. Թագ. ԺԲ. 11): Կրսեւրագոյն (կրցեւրագոյն), Ա. Մնաց. ԻԴ. 31, Բ. Մնաց. ԻԱ. 17, ԻԲ. 1: Նորագիւտին ինչպէս նաև Աստուածաշունչի միւս մասերուն մէջ միշտ ըսուած է կրսեւր (կրսեւր, կրցեւր):

Պէտք է ըսել որ համեմատաբար առատ չեն նոր բառեր Մնացորդաց նորագիւտ թարգմանութեան մէջ: Յաշարթեանց իր Յառաջարանին մէջ նմոյշներ տուած է անոնց մէջ Դուրեան ուրիշներ ալ հա-

ՆՈՐ ԲԱՌԵՐ Լաքերով չորս կարգի բաժնած է գտնոյք. «առաջինները բոլորովին անծանօթ կամ օտար բառեր են. երկրորդները ըստ կամայ յորինուած կ'երևին հայեցի կապ մութիւն մը վերբերելով. երրորդները՝ նոր առումով մը գործածուած են՝ եթէ չենք սխալիք. իսկ ուրիշներ ալ կան՝ որոնց գույնութիւնը աւելի յետնագոյն մատենագրութեան մէջ կը տեսնուի» (էջ 518): Պ. 2. Աճառեան վերը յիշուած իր մասնաւոր յոդուածով այդ բառերուն մեծ մասը, թուով 31, կը քննէ կարգաւ, ջանալով «ճշգիւ անոնք նշանակութիւնը, տալ որքան կարելի է անոնց ստուգաբանորէն մեկնութիւնը», ինչ որ ըլլած է ձեռնհասօրէն և յաջողակէս: Մեզի կը մնայ ուրեմն ներկայացնել մնացեալ մօտ երկու տասնեակ նորակերտ բառերը, որոնք յատուկ են Մնացորդաց նորագիւտ թարգմանութեան և ինչ ինչ գիտողութիւններէն աւելցնել վերոյիշեալ բանասէրներու կողմէ կանխաւ քննուած բառերու մասին:

Ազգագիր, Բ. Մնաց. ԺԲ. 15, «ազգագրաւ և գործովք իւրովք հանդերձ»:

Զօհրապեան կ'ըսէ լոկ և և գործք նորաւ:

Ամապաւն, Ա. Մնաց. ԻԸ. 1:

Անցնեալ, Ա. Մնաց. ԻԸ. 2, և ևս տատութիւն հանգստեան անտեսելի ոտիցն Աճյ մերոյ. Զօհր. և և կայան ոտիցն ՏՆ. մերոյ. Ի. Մնաց. Թ. 18. և և անտեսիա մի ոսկի աթոռոյն: — Այս երկու յիշատակութիւններէն առաջինը վրիպած կ'երևի Պ. Աճառեանի աչքէն:

Բեռնաբարձութիւն, Բ. Մնաց. ԼԵ. 3: Դարապաւն, Ա. Մնաց. Թ. 17, 18, 21, 22, 24, ԺՁ. 38, ԻՁ. 19, Բ. Մնաց. Ը.

(1) «Հայերէն նոր բառեր նորագիւտ Մնացորդաց Գրքի մէջ» — Հանդէս Ամսօրեայ, 1908:

14, ԻԿ. 19, ԼԴ. 13, այլուր կը գործածէ դարապետ և դռնապան հումանիշ բառերն ալ՝ Զոհիլ, Բ. Մնաց. ԼԴ. 4, «զոհաց նոցա», Զօհր. «որք զոհէին նոցա»։ Ժամանակագրէս, Ա. Մնաց. ԺԲ. 32, Լաբբաուր, Բ. Մնաց. Ե. 8-9, «ի վերայ ունիւիւնսն լամպաւորացն»⁽⁵⁾, և էին լամբաւորքն ի վեր քան զտապանակն, և ոչ երեւէին զլուսք լամպաւորացն»։ Զօհր. և և գրառնալիս նորա ի վերուստ. և շուրջ ունէին բառնալիքն և հայէին զլուսք բառնալիւնսն . . . »։ — Այս համեմատութենէն կը տեսնուի որ լամբաւոր բառը գործածուած է բառնալի իմաստով, որուն մէջ տարբեր համանիշը «ունիլի» ևս կը տեսնուի անոր կից։

ՄԵՆՈՎԱԳՐԻԼ, Ա. Մնաց. Թ. 1, «և որդիքն իսրայիլի ծննդագրեցան»։ Զօհր. «և ամենայն իսրայէլ ըստ թուոյն իւրեանց գրեալք»։

Մովսէս, Բ. Մնաց. Բ. 7, «որ տեղեակ իցեն ոսկւոյ . . . , ծովագործ ծիրանոյն»⁽⁶⁾ կարմրոյ կապուտակն»։ Զօհր. «որ զիրթցէ գործել զոսկի . . . և զծիրանի, և զկարմիր, և զկապուտակն»։

Շաբաթաւորութիւն, Բ. Մնաց. Ե. 11, Ոլնափող, Բ. Մնաց. ԺԸ. 33, «և եւար զարքայն իսրայէլդացոց ընդ մէջ սրբառուականցն և ողնափողին և թափ եհան»։ Զօհր. «և եհար զարքայն իսրայէլի ընդ մէջ թոքոցն և լանջաց»։

Պարհակ, Ա. Մնաց. ԺԸ. 6, 13, պարհակապան. Ա. Մնաց. ԺԸ. 13, Այս բառերը ուրիշ մատենագիրներու մօտ կը կարդացուին պահակ, պահակապան։

Սիսպաւղ, Ա. Մնաց. ԻԿ. 4, «ի սոցանէ ստիպաւղք և վարիչք»։ Զօհր. «և ի նոցանէ գործափարք»։ Նորագիւտը նոյն իմաստով աւելի նաեւ նեպաւղ, Բ. Մնաց. ԼԴ. 12։

Վանդակաձեւ, Բ. Մնաց. Դ. 12, «եւ վարմա երկուս վանդակաձեւ»։ Զօհր. «և զվանդակագործնն զհրկուս»։

Տոհմընիսի, Ա. Մնաց. Է. 40, «Անառնան կը գրտէ որ տոհմ բառը շատ անգամ անսովոր ձեւով մը հոլովուած է, ինչպէս, ի տոհմանէ, տոհմանցն, ազգատոհմ»։

(5) Հուսանցքի վրայ կան «լամբաւորացն» և «լամբաւորացն» ձեւերը։

(6) ԼԱ, Ժիրմոնոյ։

մանցն, և կ'աւելցնէ թէ «Աստուք կ'ենթադրեն տոհմըն ուղղական մը, որուն այլուր պատահած է»։ Մեր նշանակած տոհմըն տիր նորակերտ բառն ալ ցոյց կու տայ թէ Մնացորդաց թարգմանչին համար բառիս ուղղականն է տոհմըն։

Փայտաւայր, Ա. Մնաց. ԻԲ. 4, Այս բառը կը մնայ ստուգելի։ Օրինակին մէջ գրուած է եղեր «Վայտաւայր», իսկ երկրորդը Զեռագիրն ունի «փայտ մայր»։

Կորիւնեան տոհմըն ճոխաբանութիւն մը, հումանիշներու յաճախութեամբ, զիտեիլ է այս թարգմանութեան մէջ։ ՃՈՒՍԲԱՆՈՒԹԻՒՆ Կ'իսաւորեն չարք մը կը գնենք հոս։

Ա. Մ Ն Ա Ց ՈՐ Դ Ա Ց

ԺԶ. 1. — բերին մուծին եզին

ԺԹ. 10. — պատրաստեցան կազմեցան ճակատեցան համարձակեցան

17. — եհաւ կազմեցաւ պատրաստեցաւ ճակատեցաւ

18. — հասանէր հարկանէր վանէր

Ի. 1. — անգանէր տարածէր . . . հարկանէր և յապականութիւն դարձուցանէր

ԻԱ. 1. — գի տարացէ թիւ գիր համար

2. — գիր թիւ համար կաւարուք

ԻԸ. 18. — որ վերացեալ թուոցեալ տարածեալ խոնարհեալ հոլանի ունէր։

Բ. Մ Ն Ա Ց ՈՐ Դ Ա Ց

Դ. 16. — պատգեալ սրբեալ զտեալ

17. — գործեալ հալեալ ձուլեալ

Է. 3. — կճեատարած սալայարկ յատակացն

13. — անից հարկիցից փակեցից գերկիր

ԺԵ. 8. — դաւարացաւ քաջաւերեցաւ ընդխառնեցաւ

ԺԸ. 29. — վառեցայց կազմեցայց պատրաստեցայց

ԼԱ. 4. — երեւցուցանել զատանել տալ

11. — առնել կազմել պատրաստել

ԼԲ. 7. — մի երկնչիք մի զանգիտեք մի զարհուրեք
26. — մեծամտեաց և հպարտացաւ և բարձրացաւ սիրտ իւր:

Հրատարակչին ենթադրութեամբ «Մնացորդաց Գրքերի առաջին հայերէն թարգմանութիւնը կատարուած է եղել Ասորերէնից՝ ա՛յն հնագոյն Ասորերէն թարգմանութիւնից, որ ծանօթ է թարգմանաբան Գուգիւմի կողմէն, որ՝ ըստ կարգին, շատ մօտ էր Երբայական բնագրին՝ իրրեւ սորանից թարգմանուած, և որ յետոյ անյայտացաւ» (էջ Ժ): Դուրեան կը ժխտէ «Թէ հին ասորական բնագիրը թարգման մը եղած ըլլայ», վասնզի «այդ համաձայն չէ գիտուններու նորագոյն հետազոտութեանց» (էջ 517): Սոյն գրքերուն ասորերէնէ կատարուած թարգմանութիւն մը լինելուն ի նպաստ ապացոյցներ կրնան նկատուիլ թեւեւ «հայերն որ առաջին զնեն», «հշիւս սուկւոյն որ բերեն», «ի հարուածս որովայնի որ ոչ գայր նմա բժշկութիւն», և այլ ասոց նման քերականական ձևեր, որոնք աւելիլ յաճախադէպ են ասորականէ եղած հայ թարգմանութիւններու մէջ, ըստ Դուրեանի (Մասիս, էջ 518):

Յ. Ֆէտտեր⁽⁷⁾ կը խորհի «որ Թէոդոտիոնի յունարէն բնագիրը ասորիէ մը երրորդ կամ չորրորդ դարու մէջ ասորերէն թարգմանուած և այս ասորական թարգմանութիւնը հայէ մը հիւնկերորդ դարու սկիզբը թարգմանուած է, միշտ 432 տարիէն յտառ» (էջ 460): Իր յիշած կարեոր փաստերէն մէկն է «իշխանաս» (Ա. Մնաց. Ա. 6) բառաձևը, փոխանակ Աքքանապի: Եթէ թարգմանիչը իր առջև ունեցած ըլլար Յոյն բնագիր մը, Ἀρχανός = Աքքանապ պիտի կարդար անսայթաք:

Հ. Յ. Տ(աշեան)⁽⁸⁾ կ'ընդունի թէ սա «յայտնապէս ֆիացորդ մըն է Ս. Գրոց նոյն իսկ նախնական թարգմանութիւնէն յԱսորւոյն, — թէ և գժբախտաբար ոչ անաղարտ

և ոչ հարապատ ձևով ծայրէ ծայր ամէն մասի մէջ» (էջ 4բ):

Հ. Գ. Ջրաքեան⁽⁹⁾ բաղդատական պըզտիկ քննութիւնէ մը յետոյ կ'ըսէ. «Ուզելով կնքել մեր այս սուղ խորհրդածութիւնը, կը հետևենք թէ որչափ ծանօթ ըլլան մեզ Մնացորդաց այս նոր Գրոց զանազանութիւնք, նոյնչափ ալ անծանօթ է իւր բնագիրն՝ ուսկից եղած է այս թարգմանութիւնս. սակայն երկար և մանրակրկիտ քննութեան բովոյց մէջ՝ դիւրաւ պիտի լուծուին այս և ուրիշ զժուարութիւնք, զոր ընդ առաջ պիտի հանէ ուսումնասիրելու այնքան կարօտ և արժանի այս Գիրքս» (էջ 122):

Երուսաղէմեան օրինակին մէջ «խորհրդաւորս տող մը կայ որ կ'անհարկէ Մնացորդաց թարգմանչին, այսպէս. «Տեսուն Սահակա իկդիկոսի վՄնացորդս յետոյ ա՛մանայն մարգարէից է թարգթարգմանաւ: Դուրեան հետեւեալ կերպով կ'արտայայտուի այդ տողի մասին. «Իրաւունք ունի Պ. Խալաթեան «Բան ինչ խորհրդաւորս կոչել այդ ծանօթութիւնը՝ ուրուն ծագումը (ի բաց առնելով «Տեսուն Սահակա Կաթողիկոսի» բառերը) մեզի տիրապէս ասորական կը թուի. բացատրենք թէ ինչու. — Ասորական հին բնագրին մէջ ի սկզբան չէր ընդունուած Մնացորդաց գիրքը իրրեւ կանոնական գործ մը, և վերջը աւելցուեցաւ այն. արդ՝ կարելի չէ՞ կարծել որ «Ջֆնացորդս լիս ամենայն մարգարէից է թարգմանեալ» խորհրդաւոր խօսքը ասորերէն ա՛յնպիսի բնագրէ մը հասած ըլլայ, ուր առաջին անգամ մուտ կը գտնէր այդ գրքին թարգմանութիւնը» (էջ 516):

Բարթոլոմիւս Եպս. Դեղբրեան (Ճուղուրեանց)⁽¹⁰⁾ յօդուածով մը կը ջանայ և կը կայծէ հաստատել թէ Ռորենացին է նորազիւտ Մնացորդաց թարգմանիչը: Յօդուածագիրը այս երկուքին մէջ բառերու և բացատրութեանց երկրորդականեալ մը նմանութիւններ թուելէ յետոյ իբր եկրակացութիւն կը գրէ ի մէջ այլոց. «Իմ քաղած և ցուցագրած բառերը և մանր դարձուածքները՝

(7) «Մնացորդաց Գրոց Նորազիւտ Բնագիր մը», Բազմավէպ, 1900, էջ 458 - 460. Թարգմանուած Litterarische Rundschau թերթին:

(8) «Յայտնութիւն Յովաննիս», Հանդէս Ամսորիայ, 1906, էջ 1 - 6:

(9) «Գիրք Մնացորդաց ըստ հնագոյն հայ թարգմանութեան», Բազմավէպ, 1900:

(10) «Խորհրդայնին է Աստուածաշնչի Մնացորդաց Գիրքի առաջին հայ թարգմանոր ասորիկն բնագրից», Բազմավէպ, 1906, էջ 426 - 432:

հասարակաց են Մնացորդաց գրքերի միայն այդ նորագիւտ հայ թարգմանութեան և խորհնացու Հայոց պատմութեան համար... «հետեւաբար» խորհնացի՛ն է որ թարգմանել է Մնացորդաց այդ գրքերը՝ Աստուածաշունչի Ասորական ընագրից առաջին հայ թարգմանութեան ժամանակ, աշխատակցելով Մեծ Թարգմանիչներին» (էջ 431-2)։ Այդպիսի նմանութիւններ թերեւ բաւական են հաստատելու որ խորհնացի ճանչցած և կարգացած է Մնացորդաց նորագիւտ թարգմանութիւնը, բայց չեն բաւեր հաստատելու թէ ինքն իսկ թարգմանած է այդ գրքերը։ Հ. Յ. Տ. (11) ևս լուսանցքի ծանօթութեան մը մէջ կը յիշէ Բարթ. Եզս. Գէորգեանի յօգուածն և կը յայտարարէ. «Փորձը, պէտք չկայ շեշտելու, անյաջող է, ճիշդ ինչպէս անտեղի է՝ թէ և յաճախ կրկնուած՝ գնորդնացի թարգմանիչ ըսել Եւսեբիայ Քրոնիկոսին, անո՞վ որ խոր. գիտէ այս գրքերը և կը գործածէ» (էջ 4բ. ծնթ. 1) (12)։

Իր Յառաջաբանին մէջ խալթեանց կը գրէ. «Ասորանից զատ, ինձ թվում է, թէ սոյն թարգմանութեան շնորհիւ մենք կարող էինք պարզել, թէ ինչպէս է կատարուած հոգել Ս. Գրքի երկրորդ կամ Յունականից հայերէն թարգմանութիւնը. այն է՝ թարգմանիչները՝ ըստ երևութին, կատարել են իրենց գործը՝ միշտ աչք պահելով առաջին թարգմանութեան վերայ, զգուշութեամբ պահպանելով նորանից ինչ որ համաձայն էր Յունականին և փոփոխելով ինչ որ հակառակ էր սորան, որոց թվում և յատուկ անունների ուղղագրութիւնը» (էջ Ժ)։ Դուրեան կը խոստովանի թէ «Այդօրինակ գրական խղճահարուստներ հետք մը չկրցանք տեսնել մենք կարճեցակ հնագոյն թարգմանութեան և բուն վերջինին՝ այսինքն՝ յունարէնէն եղած Մնացորդացի թարգմանութեան հայերէն րաւերուն եւ ոճին միջև» (էջ 519)։ Յիշուի երկու հայ թարգ-

մանութեանց խնամքով բաղդատութիւնը կը ցուցնէ որ իրարմէ բոլորովին անկախ թարգմանութիւններ են ատենք, և ոչ մէկ հիմ կ'ընծայեն խալթեանցի վերոգրեալ կարծիքին։

Մնացորդաց գրքերուն մէջ կը գտնուին երկու հատուածներ որոնք միեւնոյնն են երկու թարգմանութեանց մէջ։ Առաջինն է Ա. Մնաց. ԻԶ. 8 - ԻԷ. 13, և երկրորդ Բ. Մնաց. ԼԵ. 26 - ԼԶ. 23։

ՆՈՅՆ
ՀԱՏՈՒԱԾՆԵՐ
Առաջին հատուածի մասին խալթեանց կը գրէ. «Ընդհանրապէս՝ արժանի են ուղղորդութեան երկու գլուխ երկու օրինակներումն ևս (Ա. Մնաց. ԴԼ. ԻԶ. համ. 12-32, ԻԷ. համ. 1-15), որից երեւում է, թէ Յօթնասնից հայ թարգմանութիւնը կատարուած պէտք է լինի մի այլ՝ հնագոյն, գուցէ Ասորերէնից արած թարգմանութեան վերայ և նորան հետեւելով» (էջ Ե)։

Նախ ըսենք որ խալթեանցի նշանակած համարները պէտք է ուղղել մեր վերեւ գրած կերպով (ԻԶ. 8 - ԻԷ. 13)։ Երկրորդ, այս հատուածը կը պատկանի նորագիւտ թարգմանութեան, որմէ պզտիկ փոփոխութիւններով անցած է Յօթնասնիցէն թարգմանուած միւս օրինակին։ Ապացուցանելու համար այս իրողութիւնը, կրնանք յիշել այն բառերը և ձևերը որոնք յատուկ են նորագիւտ թարգմանչին, իր կողմէ գործածուած են յաճախ, բայց սովորական օրինակին մէջ կը տեսնուին միայն վերոյիշեալ եկամուտ հատուածին մէջ։ Այդ բաներն են, գործածութեան կարգով.

Շաբաթաւոր (ԻԶ. 12) որ գործածուած է նաև Ա. Մնաց. Թ. 33, ԻԴ. 6, ԻԵ. 8, ԻԸ. 13, 21, Բ. Մնաց. ԻԴ. 8, և ԼԱ. 2 համարներուն մէջ։ Կայ նաև շաբաթաւորութիւն, Բ. Մնաց. Ե. 11։

Ազգացոհմ (ԻԶ. 13, 21, 31, ԻԷ. 1), կը գտնուի նոյնպէս Ա. Մնաց. ԺԵ. 12, ԻԴ. 6, 30, 31, ԻԹ. 6, և Բ. Մնաց. Ա. 2 համարներուն մէջ։

Դաւապան (ԻԶ. 19), կիրարկուած է նախապէս Ա. Մնաց. Թ. 17, 18, 21, 22, 24, ԺԶ. 38, Բ. Մնաց. Ը. 14, ԻԴ. 19, և ԼԴ. 13 տուններուն մէջ։

Շաւուղ (ԻԶ. 28), որ յաճախ գործածուած է, տես գոր. օր. Ա. Մնաց. Ժ. 2,

(11) «Յայտնութիւն Յովհաննէս. Հանդ. Ամսօրեայ, 1906։

(12) Այս առթիւ Հ. Յ. Տ. կը ծանուցանէ նուեւ թէ «Մնացորդաց գրոց յատուկ ուսումնասիրութիւն մը՝ մինչ օրս չէ մեղի։ Մեր հաւարած աստղոմ ալ՝ պարագայից բերմամբ՝ մնաց զայով անմշակ» (անդ)։

4, 5, եւայլն⁽¹³⁾։ սովորական օրինակին մնացելով մասնորեն մէջ միշտ — աւելի քան քսան անգամ — կը կարգացուի Սաւուդ։

Աստիկանութիւն (ԻՋ. 30), նորագիւտը ալլուր ունի ոստիկան (Բ. Մնաց. ԼԴ. 17), մինչ միւսը կ'ըսէ զվերակացուս։

Արուսի (Ա. Մնաց. ԻՋ. 30, 32, ԻԷ. 1), ասոնց մէկունը դիմաց (ԻՋ. 32) նորագիւտի բնագրին մէջ կը կարգացուի բարձրախ, զոր պէտք է ուզուի և կարգաւ «արքունի», ինչպէս ունի արդէն էլ միտանի օրինակին ալ⁽¹⁴⁾։ Արուսի ձեռ յաճախ կիրարկուած է նորագիւտին մէջ. տես զոր օր. Ա. Մնաց. ԻԸ. 1, Բ. Մնաց. ԺԲ. 11։

Մասն բաժնի (ԻԷ. 8—13)։ ընկալեալ բնագրիւր հոս միայն ունի այս բացատրութիւնը, և յաջորդ 14 համարին մէջ արդէն կայ ասոր փոխարէն «ի զատուցեալսն» առաւելիւ, որ իրեն սեպակաւն է, ինչպէս կը տեսնուի զոր օր. ԻՋ. 1 համարին սկիզբը, մինչդեռ նորագիւտը կը շարունակէ կրկնել «մասն բաժնի» ձեռը։

Եան, եանց, վերջաւորութեան ձեռքը, որ նորագիւտի թարգմանչին այնքան սիրելի են, հոս կան առատօրէն, թէ՛ մէկ քանիս հետագայ ընդօրինակողներու ձեռքով փոխուած է։

Այս բոլոր վկայութիւնները վճռական կերպով կը հաստատեն թէ ընկալեալ թարգմանութեան և նորագիւտին հասարակաց եւ զող այդ հատուածը նորագիւտէն անցած է միւսին մէջ, հետեւաբար այս հատուածի վրայէն ինչպէս ձեռքէն անցած է արժէքէ։

Գալով այս եկամուտ հատուածի փոխադրութեան պարզապէսութիւն, միայն կըրնանք սալափն ըսել որ բուն թարգմանիչներուն ձեռքով չէ եղած այդ փոխադրութիւնը, այլ յետոյ. օրովհետեւ եթէ թարգմանիչները կատարած ըլլային առիւտ, Շաւուղը պիտի փոխէին Սաւուդի ապահովա-

բար։ Այս առթիւ կրնանք յիշել նաեւ որ Շաւուղ ձեռ Աստուածաշունչի մէջ մէկ անգամ ևս կը գտնուի, Մակարայեցոց Առաջին Գրքին մէջ (Դ. 30), և Մակարայեցոց Գրքերը, ըստ բանասէրներու ընդունած տեսութեան, զուրկ մնացած են այն սրբագրութեանէն զոր կատարեց Ս. Սահակ Եգնիկի հետ միասին։

Երկրորդ հասարակաց հատուածը Բ. Մնացորդաց վերջաւորութիւնն է, ԼԵ. 26—ԼՋ. 23։ Այս մասին ինչպէս իր Թառաշարանին մէջ գրած է. էջմիածնի զբոյսգրի Բ. Գրքի ԼԵ. զլիւ վերջը (համ. 26—27) և ամբողջ ԼՋ. զլուսը նոյնպէս Եթառանից թարգմանութեան հետքեր են կրում (էջ Ե)։ Իսկ բնագրի վերջաւորութեան զբոյսը ուրիշ ծանօթութեամբ մըն ալ կ'ըսէ. «Աստանօր» այն է ի 25—որդ համարատունն ԼԵ. զլիւսին, աւարտին Գիրք Բ. Մնացորդաց ըստ օրինակին Ս. Երուսաղէմի. իսկ օրինակն Ս. էջմիածնի յաւելիւ ևս համարատուն երկուս (26 և 27) և ապա զլուսի մի ամբողջ՝ ԼՋ—որդ (թէ՛ և առանց վրախաժարոյ) թէ՛ զմին և թէ՛ զմիւսն ունելով յար և նման տպագրի օրինակաց որ ըստ Եթառանից, ուստի և աւելորդ վարկաքի մէջ բերել զայն ի Մանթութիւնն» (էջ 115)։ Մեր կարծիքով լուսագոյն պիտի ըլլար չզգուշել այդ հատուածը ևս, և նոյնութեամբ դնել զայն ծանօթութեանց կարգին։

Մեր այս համառօտ ուսումնասիրութիւնը կրնանք փակել եզրակացնելով որ Մնացորդաց Գրքերու նորագիւտ հայ թարգմանութիւնը կատարուած է, ըստ բանասիրաց առ հասարակ ընդունած տեսութեան, փնջիւթոյն առաջ գործածուող ասորերէն բնագրի մը վրայէն։ Այս թարգմանութիւնը կը պատկանի ոսկեղաբուն կանխագոյն չըջանին, և կը ներկայացնէ հնազորում և ընտիր հայերէն մը։

ԱՆԴՆԵՐ

ԵՌՎԱԿԱՆ

(13) Ա. Մնաց. Դ. 24 համարին մէջ եղած է Շաւուղ, իսկ 2. 24 ին մէջ ալ Երուսաղէմեան օրինակը փոխուեք եղբեր է Թաւուաւուղ, նախքնթաց «նորա» ըստին վերջին վանկին թիւր կրկնագրութեամբ անտարակոյս։

(14) Այս հատուածին շնորհիւ կարելի է ուրիշ փոքր սրբագրութիւններ ևս կատարել նորագիւտին մէջ. օրինակի համար, ԻՋ. 17, «եւ չորս յաւուր յԱստիկանս», ուղղելու է «եւ զորս չորս յաւուր յԱստիկանս»։

